

TASA-ARVOASIAIN NEUVOTTELUKUNNAN LAUSUNTO DEMOKRATIAPOLIITTISESTA ASIAKIRJAKOKONAISUUDESTA

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (TANE) kiittää oikeusministeriötä lausuntopyynnöstä ja kiinnittää demokratiapoliittiseen asiakirjakokonaisuuteen huomiota erityisesti sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuasiakirjassa esitetään, että julkinen valta voi edistää osallistuvaa demokratiaa pitämällä huolta siitä, että erityinen paino on kansalaisten yhdenvertaisuutta ja osallistumisen tasa-arvoa lisäävissä toimissa (kohta 4). Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää ensiarvoisen tärkeänä, että osallistuvan demokratian edistämiseen tähtäävät toimenpiteet ovat yhdensuuntaisia sukupuolten tasa-arvon edistämisen kanssa. Erityisesti heikoimmassa asemassa olevien, kuten esimerkiksi maahanmuuttajanaisten ja vammaisten naisten voimaannuttaminen ja yhteiskunnallisen aseman parantaminen on oltava osallistuvan demokratian kehittämisen keskiössä.

Sukupuoli ja demokratiapolitiikka

Asiakirjassa esitetään, että demokratiapolitiikalla julkinen valta voi tietoisesti ja ohjelmallisesti edistää demokratiaa, mutta kansanvaltaa ei tule rakentaa ja ohjata ylhäältäpäin. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta kuitenkin toteaa, että pelkillä yksilötasoon kohdistuvien yhtäläisten mahdollisuuksien turvaamisella ei tosiasiallisesti pystytä edistämään sukupuolten tasa-arvoa ja ihmisryhmien välistä yhdenvertaisuutta. Pohjoismainen tasa-arvopolitiikka onkin perinteisesti pyrkinyt vaikuttamaan yhteiskunnallisella tasolla oleviin sukupuolten epätasa-arvoa ylläpitäviin rakenteisiin.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta kannattaa asiakirjassa ehdotettua perustuslain uudistamisen yhteyteen kytkettävää laajamittaista hanketta kansalaisten perusoikeuksien tunnetuksi tekemiseksi. Neuvottelukunta ehdottaa, että hankkeen yhdeksi keskeiseksi läpileikkaavaksi näkökulmaksi otettaisiin sukupuolen vaikutus perusoikeuksien toteutumiseen käytännössä. Sukupuoli koskettaa välittömästi kaikkia ihmisryhmiä, niin valtaväestöä kuin vähemmistöryhmiäkin. Sukupuoleen perustuva syrjintä on yleensä välillistä ja piiloista, eikä sitä useinkaan osata tunnistaa. Sukupuoli on usein keskiössä tapauksissa, joissa on aihetta epäillä moniperusteista syrjintää. Lisäksi sukupuolella on selkeitä yhtymäkohtia yhteiskunnan rakenteisiin, sukupuolittuneeseen vallanjakoon ja päätöksentekoon.

Syrjintä ja demokratiapolitiikka

Sukupuoleen perustuva syrjintä on edelleen ongelma suomalaisilla työpaikoilla. Tasa-arvo-valtuutetun mukaan esimerkiksi moni raskauden perusteella irtisanottu nainen ei uskalla vedota tasa-arvolaisia taattuihin oikeuksiin, sillä he toivovat pääsevänsä raskauden ja lastenhoidon jälkeen takaisin entiseen

työpaikkaansa. Työnantajan vastatoimet ovat tasa-arvolain mukaan kiellettyjä, mutta käytännössä työntekijät saattavat varoa reagoimasta työnantajan syrjiviin toimiin. Tilannetta voitaisiin kohentaa vahvistamalla tasa-arvolain vastatoimien kieltoa sekä osoittamalla tasa-arvovaltuutetulle lisää resursseja neuvontaan ja tiedottamiseen.

Transihmiset

Transsukupuoliset ihmiset eivät saa tasa-arvolaista nimenomaista syrjintäsuojaa. Tasa-arvo-valtuutettu on antamassaan ohjeistuksessa katsonut, että tasa-arvolakia tulee soveltaa transihmisten syrjintään laajemminkin eikä rajoittaa sitä vain sukupuolen korjausleikkauksen läpikäyneisiin henkilöihin. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta katsoo, että sukupuolten välisen tasa-arvon kannalta on välttämätöntä, että transsukupuoliset ihmiset otetaan tasa-arvolaisissa nimenomaisesti huomioon.

Suomalaisessa yhteiskunnassa on vallalla selkeästi tunnistettavat miehen ja naisen kaksijaolle perustuvat sukupuoliroolit. Tämä ylläpitää stereotyyppisiä käsityksiä sukupuolesta ja jättää transihmiset marginaaliin. Transnaisten eli sukupuoltaan miehestä naiseksi korjanneiden asema on heikko erityisesti työmarkkinoilla, jossa he kohtaavat mm. syrjintää, häirintää ja väkivaltaa.

Yhdenvertaisuuslain uudistus

Vuonna 2004 voimaan tulleessa yhdenvertaisuuslaissa on kiistattomia puutteita. Lain eri syrjintäperusteita kohdellaan eri tavoin ja laki on kokonaisuutena sekava. Yhdenvertaisuuslain kokonaisuudistusta on asetettu valmistelemaan työryhmä tammikuussa 2007. Jotta moniperusteiseen syrjintään voitaisiin nykyistä tehokkaammin puuttua TANE katsoo, että yhdenvertaisuuslain tulisi antaa riittävä ja tosiasiallisesti tehokas suojan tason kaikille yhdenvertaisuuslaissa määritellyille vähemmistöryhmille.

Yhdenvertaisuuslainsäädäntöä uudistettaessa on varmistettava, että nykyistä suojan tasoa ei miltään osin tosiasiallisesti lasketa. Koska valtionhallinnossa toteutetaan suunnitelmallista tuottavuusohjelmaa, jota mitataan henkilötyövuosissa, on tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakeja valvovien viranomaisten resursointi-tarpeet perustuttava perusteellisille ja realistisille arvioille uudistusten yhteydessä. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta huomauttaa, että henkilötyövuosien tai muiden resurssien karsiminen tasa-arvovaltuutetulta tai yhdenvertaisuusvaltuutetulta heikentäisi väistämättä tosiasiallisen suojan tasoa.

Sukupuoli ja johtotehtävät

Sekä julkisella että yksityisellä sektorilla on keski- ja ylimmässä johdossa huomattavasti vähemmän naisia kuin miehiä. Vuonna 2008 ministeriöiden korkeimmista virkamiehistä neljäsosa oli naisia. Kunnan- ja kaupunginjohtajista 14 % oli naisia.

Esimiehet luovat käytännössä etenemismahdollisuudet. Työnantajien tulee olla tasapuolisia tarjotessaan etenemis- ja pätevyitysmahdollisuuksia, mm. valittaessa sijaisia. Naisten urakehitystä sekä julkisella että yksityisellä sektorilla tulee tukea esimerkiksi järjestämällä naisten johtamiskoulutusohjelmia. Hoivavastuun epätasainen jakautuminen perheissä saattaa vähentää naisten tosiasiallisia mahdollisuuksia hakeutua johtotehtäviin ja edetä urallaan. Nimityspolitiikan avoimuus ja joustavat työjärjestelyt ovat avainasemassa, kun halutaan lisää naisia johtopaikoille.

Naiset ovat edenneet selvästi hitaammin talouselämän johtopaikoille kuin poliittiseen päätöksentekoon. Vuonna 2008 pörssin yli 130:n yrityksen hallituksissa naisia oli 12 prosenttia. Valtion nimeämistä yhtiöiden hallitusten jäsenistä naisten osuus on ylittänyt 40 prosenttia. Vuonna 2008 valtakunnallisesti ja alueellisesti merkittävien sanomalehtien (45 kpl) vastaavista päätoimittajista ainoastaan yksi oli nainen. Naisten osuuden lisääminen talouselämän huipulla edellyttää usein rinnalle yhtäaikaista toimia naisten urakehityksen ja verkostoitumisen tukemiseksi. Yritysten henkilöstöpolitiikalla voidaan aktiivisesti tukea naisten nousua päätöksentekijöiksi.

Esimerkiksi Segregaatio ja sukupuolten väliset palkkaerot -hankkeen loppuraportin teknologiateollisuuteen keskittyvät analyysit osoittavat, että keskeinen sukupuolten palkkaeroja tuottava mekanismi liittyy sukupuolten väliseen vertikaaliseen segregatioon. Hierarkkiseen asemaan sijoittumiseen liittyvät sukupuolten väliset erot selittävät 50–60 prosenttia eli vähintään puolet havaitusta keskimääräisestä sukupuolten välisestä palkkaerosta. Tutkimuksesta ilmenee myös, että sellaiset ominaisuudet, jotka tyyppillisesti mielletään urakehitystä edistäviksi, kuten koulutus ja työkokemus, vaikuttavat yllättävän vähän korkeimmalle tasolle eli johtotehtäviin valikoitumiseen.

Naiset kouluttautuvat tutkijoiksi Suomessa lähes yhtä usein kuin miehet. Erityisesti nuoremmissa tutkijakohorteissa naisten osuus on kasvanut, mutta heidän uralla etenemisensä erityisesti tohtorintutkinnon jälkeen on tutkitusti vaikeampaa. Naisten osuus väitelleistä on myös jatkuvasti kasvanut. Vuonna 2007 puolet kaikista tohtorintutkinnon suorittaneista oli naisia. Naisten eteneminen professorikuntaan eli neljännelle uraportaalille on kuitenkin erityisen hidasta. Vuonna 2007 professorikunnasta 24% oli naisia, mikä oli samaa tasoa kuin naisten osuus väitellijöistä 80-luvun alkuvuosina. Vuonna 2007 luonnontieteiden professoreista oli naisia vain 14 %, eli osuus oli samalla tasolla kuin naisten osuus luonnontieteessä väitellijöistä kolmekymmentä vuotta sitten. Vuonna 2007 lääketieteen professoreista oli naisia 18 % eli osuus oli samalla tasolla kuin naisten osuus lääketieteessä ja kirurgiassa väitelleistä kolmekymmentä vuotta sitten. Osaltaan naisten aliedustusta selittää se, että kutsumenettelyn yleistymisen professuureissa 1990-luvulla on osoittautunut selvästi edullisemmaksi miehille kuin naisille.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta ehdottaa naisten tutkijanuran tukemiseksi opetusministeriön rahoittaman valtakunnallisen mentoriohjelman perustamista tutkijanaisille osana urasuunnittelun kehittämistä.

Sukupuoli ja demokratiakasvatus

Ihmisoikeuskasvatus on olennainen osa demokratiakasvatusta. Tasa-arvo on yksi keskeisimmistä ihmisoikeuksista. Asiakirjassa todetaan, että koulutuksen tulisi tarjota lapsille ja nuorille mahdollisuus oman kansalaisidentiteetin rakentamiseen ja poliittisyhteiskunnallisen ympäristön ymmärtämiseen. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta toteaa, että sukupuolen rakentuminen on keskeinen yksilön identiteetille. Sukupuolta muokkaa sosiaalinen vuorovaikutus, vallitseva kulttuuri ja perinteet. Sukupuoli on rakenteellinen ja yhteiskunnallinen, mutta myös alati muutoksessa - aikaan ja ympäröivään kulttuuriin sidoksissa. Kansalaisidentiteetti on myös vahvasti sukupuolittunut. Esimerkiksi armeija instituutioon muokkaa mies- ja naiskansalaisuutta ja korostaa niiden välistä eroa miehille heidän sukupuolensa perusteella määrätyn asevelvollisuuden muodossa.

Koulu

Asiakirjassa todetaan Suomessa annettavan yhteiskunnallista opetusta 7 % kokonaisopetusajasta, kun OECD-maissa keskiarvo on 12 %. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta toteaa, että erillisen yhteiskunnallisen opetuksen lisäksi tulee omaksua sukupuolisensitiivinen opetusmetodi koko opetuksen läpileikkaavana työskentelytapana.

Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella voidaan edistää poikien ja tyttöjen kasvamista ahtaista ja kaavamaisista sukupuolirooleista täysipainoisempaan ja omannäköiseen aikuisuuteen. Sukupuolisensitiivinen kasvatus tarjoaa myös keinoja syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseen, sillä siinä tuetaan terveen itsetunnon kehittymistä sekä kykyä vastustaa ulkoapäin asetettujen roolivaatimusten painetta. Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella voidaan vähentää ihmisryhmien välistä vastakkainasettelua, purkaa ennakkoluuloja ja lisätä väkivallattomia ongelmanratkaisumalleja.

Poikien kiinnostus ihmisoikeuksien, syrjimättömyyden ja sukupuolten tasa-arvon edistämiseen on Suomessa selkeästi vähäisempää kuin tyttöillä. Vastaavasti syrjivät asenteet kuten seksismi, rasismi ja homofobia ovat yleisempiä poikien kuin tyttöjen keskuudessa. Poikien kasvatuksessa ei perinteisesti ole korostettu toisten

huomioon ottamista ja empatiakyvyn harjoittelua siinä määrin kuin tyttöjen kasvatuksessa. Esimerkiksi nuorten parissa tehdyssä seksuaalista väkivaltaa ennalta ehkäisevässä työssä on havaittu, että osalla pojista on ylitsempääsemättömiä vaikeuksia eläytyä naisen asemaan ja kuvitella miltä esimerkiksi raiskauksen uhrista saattaa tuntua. Kuten asiakirjassa todetaan, demokratian tulee selviytyäkseen kasvattaa ihmisiä, jotka pystyvät ylläpitämään demokratiaa. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää ensiarvoisen tärkeänä, että poikien ja nuorten miesten sukupuolisensitiiviseen ihmisoikeuskasvatukseen panostetaan.

Niin pojat kuin tytötkin tarvitsevat tukea kasvulleen aktiivisiksi kansalaisiksi. Konkreettiset ihmisoikeusharjoitukset auttavat asettumaan toisen asemaan ja havaitsemaan arkisessa käytöksessä eriarvoistavia sukupuolisokeita pisteitä. Käytännönläheiset harjoitukset voivat olla myös voimaannuttavia. Ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksella tulee purkaa mies- ja naissukupuolten vastakkainasettelua ja yhteiskunnassa vallitsevaa heteronormia, eli käsitystä siitä, että heteroseksuaalisuus on muita seksuaalisen suuntautumisen muotoja tavoiteltavampaa, luonnollisempaa tai normaalimpaa.

Kouluopetuksella on erityisen painava merkitys niille lapsille ja nuorille, joiden kotona ei keskustella yhteiskunnallisista tai poliittisista aiheista. Sukupuolten tasa-arvo on korostetusti yhteiskunnallinen ja myös poliittinen aihe. Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella voidaan lisätä lasten ja nuorten kykyä hahmottaa epätasa-arvoistavia rakenteita ja käytäntöjä, lisätä poliittista lukutaitoa sekä tukea kykyä hahmottaa yhteiskunnallisia ihmisoikeus- ja arvokysymyksiä.

Kansalaisjärjestöjen korostunut rooli

Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnan (KANE) mukaan ilman aktiivista ponnistelua kansalaisyhteiskunnan kehitys kulkee todennäköisimmin ”ajopuuskenaarion” mukaisesti, jolloin vuonna 2015 julkinen sektori olisi ulkoistanut merkittävän osan palveluistaan järjestöjen toteutettavaksi. Kuitenkin jo nykyisellään järjestöjen voidaan katsoa ottavan vastuuta, joka ei ainakaan tässä mittakaavassa niille kuulu.

Koulujen perus- ja ihmisoikeuskasvatuksessa kansalaisjärjestöjen rooli on korostunut. 2000-luvulla on toteutettu laaja-alaisina järjestöyhteistöinä opetusmateriaalia sukupuolisensitiivistä tasa-arvo- ja ihmisoikeuskasvatusta varten. Esimerkiksi opetusmateriaalit Friidu – tyttöjen ja naisten ihmisoikeudet sekä Fredi – pojat, tasa-arvo ja ihmisoikeudet toteutettiin ulkoministeriön tiedotustuella. Vähäisten taloudellisten resurssien vuoksi hankkeet käytännössä kuitenkin toteutettiin pitkälti kansalaisjärjestöjen ja alan muiden asiantuntijoiden talkootyönä. Hankkeiden jälkeinen opetusmateriaaleista tiedottaminen ja niiden materiaalien jakelun järjestäminen ovat kansalaisjärjestöille raskas ja kallis tehtävä. Lisäksi kattavan koulutusverkoston luominen saattaa ilman erillisrahoitusta osoittautua erittäin haastavaksi. Vaarana on, että laadukkaita materiaaleja ei saada nykyisillä taloudellisilla resursseilla tehokkaaseen loppukäyttöön lasten ja nuorten parissa.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta katsoo, että valtion on otettava nykyistä suurempi vastuu sukupuolisensitiivisen ja ihmisoikeuksia korostavan kasvatuksen järjestämisestä ja koordinoinnista. Tehokas tasa-arvo- ja ihmisoikeustyö vaatii pitkää sitoutumista, johdonmukaisuutta ja kaukokatseisuutta. Hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa on kirjaus, ”*Tasa-arvotietoisuutta lisätään peruskouluissa ja opettajankoulutukseen ja lastentarhanopettajien koulutukseen sisällytetään sukupuolietoista opetusta*”. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää kirjausta erittäin tärkeänä, mutta toteaa samalla, että sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen edistämiseen tulee sitoutua pitkällä aikavälillä, ja siten turvata työn jatkuminen myös nykyisen hallituskauden jälkeen. Sukupuolikyymysten ja sensitiivisyysopetuksen tuleekin sisällyttää erottamattomaksi ja olennaiseksi osaksi kaikkeen opettajankoulutukseen.

Sukupuoli ja osallisuus kouluissa

Asiakirjassa todetaan, että koulun kasvatustavoitteiden ja arvojen sekä aihekokonaisuuksien tulee konkretisoitua toimintakulttuurissa. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää erittäin valitettavana, että tasa-arvolain uudistuksessa 2005 perusopetusta ei sisällytetty oppilaitoksissa tapahtuvaa syrjintää koskevaan pykälään. Lakiesityksen perusteluissa viitataan siihen, että perusopetusta koskeva lainsäädäntö tarjoaisi jo

nykyisellään mahdollisuudet puuttua sukupuolen perusteella tapahtuvaan syrjintään peruskouluissa. Tämän lisäksi perusteluissa mainitaan tuomioistuimessa ajettavan tasa-arvolainmukaisen hyvityskanteen soveltuvan huonosti perusopetuslain soveltamisalalla oppilaitosten antamaan opetukseen sekä muuhun oppilaitoksen toimintaan, jossa oppilaat suurimmalta osin ovat alaikäisiä. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan julkaiseman tutkimuksen mukaan peruskouluissa tapahtuva häirintä on joissain tapauksissa alkanut jo alasteen kolmannella luokalla. Sitä minkä tytöt kokevat häirintänä, pidetään usein koulussa poikien normaalina käyttäytymisenä. Koulun sukupuolista häirintää vähättelevän ilmapiirin takia tytön mahdollisuudet vaikuttaa asiaan ovat olleet vähäiset.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta korostaa lasten ja nuorten tarvitsevan erityistä suojelua epätasa-arvoistavilta tavoilta, asenteilta ja käytännöiltä. Tasa-arvoisen ajattelun ja toiminnan pohja luodaan jo lapsuudessa, ja siksi on ensiarvoisen tärkeää, että sukupuoleen perustuvaan syrjintään puututtaisiin myös peruskoulussa ja ongelmista puhuttaisiin niiden oikeilla nimillä. Perusopetuslaki ei anna tarpeeksi keinoja koulussa tapahtuvaan sukupuoliseen syrjintään puuttumiseen, sukupuoleen perustuvan syrjinnän tiedostamiseen ja näkyväksi tekemiseen.

Opettajainkoulutus

Lasten ja nuorten tasa-arvotietoisuutta on vahvistettava. Tällöin opettajien koulutus ja opetussuunnitelmat ovat ratkaisevassa asemassa. Tasa-arvon on oltava osa opettajien ja opinnonohjaajien ammatillista osaamista kaikilla koulutusasteilla.

Varhaiskasvatus

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta korostaa sukupuolisensitiivisen kasvatuksen tärkeyttä jo varhaiskasvatuksessa. Sukupuolirooliin kasvattaminen alkaa jo pikkulapsi-iässä. Jotta tytöt ja pojat voisivat kasvaa aikuisten asettamista rooliodotuksista vapaaseen ja täyttää potentiaaliaan hyödyntävään, tasapainoiseen aikuisuuteen, tulisi sukupuolisensitiivinen kasvatus aloittaa jo ennen kouluikää. Tytöille ja pojille tulee esimerkiksi opettaa heidän sukupuolelleen ei-tyypillisenä pidettyjen käyttäytymistapoja ja tunteiden ilmaisua. Esimerkiksi tytöt tarvitsevat usein kannustusta oman tilan haltuunottoon, kun taas pojat tarvitsevat kannustusta empatiakyvyn ja toisten huomioonottamisen harjoitteluun.

Nuorisotyö

Valtioneuvoston lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmassa vuosille 2007-2011 mainitaan kuntien nuorisotilojen kehittäminen aktiivisen kansalaisuuden näkökulmasta. Nuorisotilat ovat käytännössä usein poikien hallitsemaa nuorisotilaa. On ilmeistä, että tyttöjen aktiivisen kansalaisuuden tukemisen näkökulmasta nuorisotiloilla tarvitaan uudistuksia. Esimerkiksi Helsinkiin, Turkuun, Tampereelle ja Ouluun on perustettu Tyttöjen taloja, jotka tarjoavat vain tytöille tarkoitettuja tiloja ja ryhmiä. Tyttöjen talot hyödyntävät sukupuolisensitiivistä metodologiaa ja ne tukevat tyttöjen voimaantumista, elämänhallintaa ja aikuiseksi kasvua.

Sukupuoli, sananvapaus ja media

Sukupuoli toimitetussa mediassa

Suomessa toimittajakunnan sukupuolijakauma on tasainen, mutta naisten osuus uutisten haastateltavista ja muista toimijoista oli vuoden 2005 Global media monitoring – Who makes the news -tutkimuksen mukaan vain 28 %. Tutkimuksen tulos naisten osuudesta uutisten toimijoina on samansuuntainen kuin Suomessa aiemmin toteutetuissa tutkimuksissa vuosilta 2002, 1995 ja 1989. Esimerkiksi politiikkaan liittyvien uutisaiheiden päähenkilöistä 15% oli naisia ja 85% miehiä. Uutisten asiantuntijoista 23% oli naisia, 77% miehiä. Tietyn organisaation tai muun tahon edustajista naisia oli 27%, miehiä 73%.

Tutkimuksen globaalissa vertailussa oli nähtävissä sama ristiriita kuin Suomen toimittajien ja toimijoiden sukupuolijakaumissa: toimittajina on yhtä lailla miehiä ja naisia, mutta miesten näkyvyys toimijoina oli selvästi suurempaa. Toimittajan sukupuoli ei näyttänyt vaikuttavan jutun aiheeseen, eikä myöskään siihen, onko jutussa naistoimijoita. *Tutkimuksessa nähtiinkin naisten hiljainen näkymättömyys uutisten toimijoina suurimmaksi yksittäiseksi tasa-arvoa haastavaksi tekijäksi.*

Sukupuoli mainonnassa

Lapsilla on oikeus tulla suojelluksi ärsykkeiltä, jotka eivät kuulu heidän ikäänsä tai kehitystasoonsa. Myös aikuisilla tulisi olla oikeus olla kohtaamatta julkisessa tilassa pornografisoitunutta materiaalia. Mainonnalla luodaan mielikuvia onnesta sekä tavoiteltavasta naisen ja miehen roolista. Erityisesti mainosten naiskuvaukset ovat usein yksipuolisia toistaen stereotyyppistä laihtumisen, nuoruuden ja ideaalin kauneuden yhtälöä. Julkisen tilan pornografisoitumisen myötä mainonta on saanut yhä räikeämpiä sukupuolten tasa-arvon vastaisia piirteitä. Yleinen asenneilmapiiri on myös muuttunut kaupalliselle seksille myönteisemmäksi. Tällaisten mainosten pornoistunut naiskuva on omiaan vahingoittamaan erityisesti tyttöjen ja nuorten naisten itsetuntoa sekä vääristää niin tyttöjen kuin poikienkin käsitystä naisen asemasta ja roolista yhteiskunnassa.

Sukupuoli ja demokratiatutkimus

Tutkimustiedon välittyminen sekä hallinnon että järjestöjen kehittämistyön tueksi on välttämätöntä. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää erittäin tärkeänä sukupuolittaisen tutkimus- ja tilastotiedon tuottamista myös vähemmistöryhmien osalta. Vähemmistöryhmiin kuuluvien henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta on olennaista, että myös lainsäädäntötyössä ja poliittisessa päätöksenteossa aidosti hyödynnetään myös vähemmistöryhmiä koskevia sukupuolilastoja ja tutkimuksia. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta korostaa, että vähemmistöryhmän pienuus ja siitä mahdollisesti johtuva tilastotiedon keruun vaikeus eivät ole päteviä syitä jättää toteuttamatta tiedonkeruu.

Sukupuoli ja edustuksellinen demokratia

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta toteaa, että sukupuolen merkitystä äänestyskäyttäytymiseen ja vaalien lopputulokseen tulisi tutkia nykyistä enemmän. 2007 eduskuntavaaleissa 72 % miehistä äänesti miesehdokasta kun naisista 53 % äänesti naista. Koska miespoliitikko on edelleen normi, ei miehen äänestämistä välttämättä nähdä sukupuolittena valintana, toisin kuin naisehdokkaan äänestäminen, jolloin poiketaan neutraaliksi mielletystä miesnormista.

Vaikka naiset äänestävät miehiä aktiivisemmin, on naisia edelleen ehdokkaina miehiä vähemmän. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta toteaa, että rakenteellisia esteitä naisten ehdokkaiksi asettumiselle tulee aktiivisesti etsiä ja purkaa. Esimerkiksi sukupuolittunut hoivavastuu perheissä voi tosiasiallisesti toimia esteenä naisten ehdokkaaksi asettumiselle. Erityisesti perheellisten naisten osallistuminen kunnallispolitiikkaan voi olla hankalaa suurten kuntien alueella, jos välimatkat ovat pitkiä. Myös tällaiset sukupuolivaikutukset tulisi ottaa huomioon kuntaliitoksia suunniteltaessa.

Eduskuntavaaleissa naisten äänestysaktiivisuus on ollut miehiä korkeampi jo 1987 vaaleista lähtien. Passiivisimpia äänestäjiä ovat heikosti koulutetut nuoret miehet. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta katsoo, että poikien ja nuorten miesten ihmisoikeuskasvatuksella voitaisiin lisätä heidän mielenkiintoaan yhteiskunnallisiin asioihin ja nostaa nuorten miesten äänestysintoa.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää epäkohtana sitä, ettei maahanmuuttaja- ja vähemmistönaisten osallistumisesta poliittiseen ja julkiseen toimintaan ja tiedemaailman toimintaan ole tilastotietoja. Lisäksi saamelaisnaisten poliittinen edustus on riittämätön sekä heidän yhteisössään että valtakunnan tasolla ja saamelaispolitiikasta puuttuu sukupuolinäkökulma.

Sukupuolittunut väkivalta ja demokratia

Kuten asiakirjassa todetaan, sosiaalinen turvallisuus on yksi toimivan demokratian perusedellytyksistä. Naisiin kohdistuva väkivalta on kuitenkin Suomessa yleinen ja vakava ihmisoikeusloukkaus. Sen poistamista tai edes vähentämistä ei kuitenkaan ole priorisoitu niin, että naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisytölle oltaisiin osoitettu riittävät ja pysyvät resurssit.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää ensiarvoisen tärkeänä, että Suomen selkeästi alimitoitettu turvakotiverkosto laajennetaan vastaamaan Euroopan unionin suosituksia. Myös maksuton ympärivuorokautinen puhelinpäivystys on toteutettava pikimmiten.

Maahanmuuttajanaisten kohtaamasta väkivallasta ei ole kattavaa tutkimustietoa. Poliisitilastojen mukaan maahanmuuttajanaiset raportoivat väkivallasta kaksi kertaa valtaväestön naisia useammin. Turvakoteihin maahanmuuttajanaiset hakeutuvat yhdeksän kertaa useammin kuin valtaväestöön kuuluvat naiset. Maahanmuuttajanaiset saattavat tarvita myös erityispalveluita saadakseen apua väkivallan uhrina. Esteinä avun saamiselle saattaa olla esimerkiksi maahanmuuttajanaisten kielitaidottomuus. Puutteelliset tiedot saatavilla olevasta palvelujärjestelmästä sekä Suomen lainsäädännön takaamista oikeuksista, velvollisuuksista ja mahdollisuuksista, ovat yleisiä esteitä avun saannille. Maahanmuuttajanaisiin kohdistuvan väkivallan erityispiirteiden tunnistamista ja uhrien auttamista tulee kehittää systemaattisesti. Viranomaisten tulee osata aktiivisesti tunnistaa esimerkiksi kunniaväkivalta ja tyttöjen sukuelinten silpominen naisiin kohdistuvaksi väkivallaksi.

Naisiin kohdistuvasta väkivallasta puhutaan yleensä vain miehen ja naisen välisenä. Naisen, joka on tullut pahoinpidellyksi samaa sukupuolta olevan puolisonsa toimesta, saattaa olla erityisen vaikeaa löytää tukea. Lisäksi homo- ja transfobisia rikoksia ei dokumentoida erikseen eikä niihin puuttumiseksi ole viranomaisten erityisosaamista. Tämä heikentää seksuaalivähemmistöihin kuuluvien naisten rohkeutta tuoda kokemansa väkivalta viranomaisten tietoon, koska viranomaisten ei uskota ottavan sitä vakavasti.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta korostaa, että kulttuuriset tai uskonnolliset erot eivät saa oikeuttaa väkivaltaa tai alistamista. Uskonnonvapaus voi sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta olla monessa suhteessa haasteellinen ihmisoikeus. Esimerkiksi viime aikoina keskustelua herättänyt lestadiolaisten ehkäisykielto voi asettaa lestadiolaisen yhteisön naiset tilanteeseen, jossa johtajien auktoriteetti ja yhteisön paine eivät jätä naiselle tosiasiallista mahdollisuutta päättää omasta kehostaan ja seksuaalisesta itsemääräämisoikeudestaan. Koska ihmisoikeuksia voi olla vain yksilöillä, eikä uskonnoilla tai aatesuuntauksilla, ei uskonnollisen yhteisön tulisi uskonnonvapauden nimissä voida tosiasiallisesti rajoittaa jäsentensä ihmisoikeuksia.

Sukupuoli, ympäristö ja kaavoitus

Rakennetun ympäristön suunnittelulla voidaan tehdä julkisia paikkoja, esimerkiksi puistoalueita, turvallisemmaksi ja vähentää otollisten väkivaltatilanteiden syntyä paikkoja. Samalla lisätään erityisesti naisten ja lasten tunnetta elämänhallinnasta vähentyneen väkivallan pelon myötä.

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen

Tehokas sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen edellyttää nykyistä laaja-alaisempaa koordinoitua ministeriöiden välillä sekä suurempaa resursointia valtionhallinnossa. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen edellyttää myös ajantasaista tilasto- ja tutkimustietoa. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää tärkeänä, että kuluvalle hallituskaudella Tampereelle yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston yhteyteen perustettavan tasa-arvon tietopalvelun toiminnan jatkuvuus ja riittävät resurssit turvataan myös jatkossa.

Vaikka muodollinen sukupuolten tasa-arvo on edennyt Suomessa jo pitkälle, on tosiasiallinen tasa-arvo vielä kaukana toteutumisesta. Mies on edelleen yhteiskunnallinen neutraali normi. Yhteiskunta ei ole sukupuoli-neutraali, vaan tosiasiallisesti sukupuoli vaikuttaa merkittävästi yksilön mahdollisuuteen toimia yhteiskunnan eri alueilla. Siksi on olennaista, että kaikessa inhimillisestä toimintaa koskevassa päätöksenteossa pystyttäisiin ottamaan huomioon päätöksen sukupuolivaikutukset.

Sukupuoli ja lainsäädäntö

Sukupuolineutraali lainsäädäntökieli

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta korostaa, että lainsäädäntöä uudistettaessa tulee pyrkiä sukupuolineutraaliin kirjoitusasuun. Euroopan neuvosto on antanut suosituksen seksismin karsimiseksi kielestä (Council of Europe – Recommendation N° R (90) 4 on the Elimination of Sexism from Language) ja lisäksi suomen kielen lautakunta on antanut kannanoton sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi.

Lautakunta katsoi, että erityisesti *lainsäädännön ja hallinnon kielessä* on syytä kiinnittää huomiota termien ja sanaston valintaan, jotta viralliset ammattinimikkeet tai hallinnon käytänteet eivät osaltaan estäisi sukupuolten välistä kielellistä tasa-arvoa. Lautakunta suositti, että tilaisuuden tullen myös nykyisessä säädöskielessä käytettyjä nimikkeitä vaihdetaan vähitellen sukupuolineutraaleihin silloin, kun vaihdoksille tarjoutuu mahdollisuus muiden uudistusten yhteydessä.

Kuuleminen lainsäädäntöhankkeissa

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta katsoo, että *sukupuolinäkökulma tulee järjestelmällisesti valtavirtaistaa myös eduskunnan toimintaan*, erityisesti lainlaadintaprosessiin ja budjettiprosessin kaikkiin vaiheisiin. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan teettämä tutkimus Sukupuoli eduskunnan asiantuntijakuulemisissa (Holli & Saari 2009) nosti esiin valiokunnissa kuultujen asiantuntijoiden epätasaisen sukupuolijakauman. Joka kolmas eduskunnan valiokunnissa toteutettu konsultaatio oli naispuolisen asiantuntijan (34 %) ja kaksi kolmesta (66 %) miespuolisen asiantuntijan antama. Nais- ja miespuolisten asiantuntijoiden osuus vaihteli vahvasti riippuen siitä, mikä valiokunta tai taustataho oli kyseessä. Esimerkiksi tieteen ja tutkimuksen lohkolle naisia asiantuntijoista oli vain 17 %.

Tutkimuksen tulokset osoittivat, että valiokuntajäsenten valintamenettelyihin ja valiokunnissa vakiintuneisiin asiantuntijakäytäntöihin liittyy ongelmia, jotka tuottavat niin valiokunnan jäsenistön kuin asiantuntijoidenkin sukupuolivinoumaa. Näiden käytäntöjen muuttaminen tasapuolisemmiksi auttaisi eduskuntaa toteuttamaan sekä perustuslain määräystä kansalaisten osallistumisoikeuksien turvaamisesta että EY-normia sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta kaikkeen, myös eduskunnan omaan, päätöksentekoon. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta katsoo, että eduskunnan tulisi systemaattisesti seurata valiokuntien jäsenvalintoja ja asiantuntijakuulemisia. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen ja tasa-arvon edistäminen on järjestelmällisesti otettava huomioon myös asiantuntijakuulemisia kehitettäessä.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta kannattaa lausuntoaikojen pidentämistä ja standardisointia, jolloin lainsäädäntöhankkeiden lausuntoajan vähimmäispituus olisi 6-8 viikkoa.

Ei-järjestyneiden kansalaisten kuuleminen

Sukupuolten tasa-arvoon liittyvät uudistukset ovat usein vahvoja tunteita herättäviä. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta kannattaa mahdollisimman avointa säädösvalmistelua ja laajaa asiantuntijakuulemistä. On kuitenkin ilmeistä, että useita ihmisoikeuksien toteutumista edistäviä hankkeita ei voitaisi toteuttaa, mikäli hankkeelle tarvittaisiin laaja kansalaisten tuki ennen lain säätämistä. Tällaisten lakien yksi keskeinen tehtävä on muokata yhteiskunnassa vallitsevaa asenneilmapiiriä tasa-arvoisemmaksi ja parantaa yhteiskunnallisesti heikommassa asemassa olevien oikeuksien toteutumista. Esimerkiksi naisten aseman parantamiseen ja

moniin vähemmistöjen oikeuksia parantaneisiin ehdotuksiin on julkisessa kansalaiskeskustelussa perinteisesti suhtauduttu varsin ennakkoluuloisesti ja niitä on vastustettu kovinkin sanakääntein.

Asiakirjassa todetaan, että verkossa käytävät kansalaiskeskustelut voivat monessa tilanteessa olla parempi vaihtoehto kansalaisten näkemysten kokoamiseen kuin esimerkiksi sähköpostitse pyydyt kansalaismielipiteet. Tasa-arvopolitiikkaan liittyvät kysymykset ovat usein suuria intohimoja herättäviä ja monissa keskeisissä tasa-arvokysymyksissä toimijoiden mielipiteet ovat hyvinkin polarisoituneet. Osa keskusteluun osallistuvista kyseenalaistaa koko tasa-arvopolitiikan lähtökohdat. Tällaisessa tilanteessa eri nettifoorumeilla käydyt keskustelut ovat valitettavan usein päätyneet hedelmättömäksi asemasodaksi, jossa voitolle jää osapuoli, joka aggressiivisimmin ja kovimpaan ääneen jyrää muut osallistujat agendallaan.

Sukupuoli ja kansainvälinen demokratiatyö

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta toteaa ilmastonmuutoksen sukupuolivaikutusten systemaattisen tarkastelun olevan verrattain uusi, mutta erittäin tärkeä teema. Ilmastonmuutoksen on todettu vaikuttavan voimakkaimmin erityisesti köyhimpien elinoloihin. Globaali köyhyys on voimakkaasti sukupuolittunut ja 70 % maailman köyhistä on naisia. Sukupuolinäkökulmasta on perusteltua pohtia millaisia vaikutuksia niin miesten kuin naistenkin toimilla on ilmastonmuutokseen, kuinka eri sukupuolet voivat ehkäistä omilla toimillaan ilmastonmuutosta. Erityisen tärkeää on kiinnittää huomiota köyhydessä elävien naisten mahdollisuuksiin selviytyä ilmastonmuutoksen tuomista haasteista.

Kolmannen maailman naisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia tulisi lisätä. Naisten vaikutuskeinojen tosiasiallinen käyttömahdollisuus on usein riippuvainen heidän luku- ja kirjoitustaidostaan. Tällöin keskeisenä keinona on myös tyttöjen koulunkäynnin mahdollistaminen. On myös kiinnitettävä huomiota usein naisten vastuulla olevien toimintojen kuten veden haun järjestämiseen siten, ettei tällaiset velvollisuudet tosiasiallisesti estä naisia ja tyttöjä kouluttautumasta tai aikuisia naisia osallistumasta kodin ulkopuoliseen työhön.

Sukupuoli ja rauhanturvaoperaatiot

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta toteaa, että rauhanturvaajien koulutusta on kehitettävä sukupuolten tasa-arvon paremmin huomioon ottavaksi. Rauhanturvaoperaatioita koskevaa ohjeistusta tulee kehittää niin, että niissä huomioidaan systemaattisesti sukupuolten tasa-arvoa, ihmiskauppaa sekä seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat näkökulmat. Myös naisten lukumäärän kasvattamiseen rauhanturvaoperaatioissa on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Rauhanturvaoperaatioiden yhteiskunnallisia vaikutuksia pohdittaessa tulee huomioida rauhanturvaoperaatioiden positiivisia sekä negatiivisia sukupuolivaikutuksia paikalliseen väestöön ja pyrkiä systemaattisesti ennalta ehkäisemään operaatioiden mahdolliset negatiiviset sukupuolivaikutukset (mm. prostituutio, naiseen ja tyttöihin kohdistuva ihmiskauppa, hiv/aids ja seksuaalinen hyväksikäyttö). Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää ensiarvoisen tärkeänä, että 1325-toimintaohjelman toteuttamiseen varataan riittävät resurssit ja sen toteuttamisessa ja seurannassa pyritään tosiasialliseen tehokkuuteen.

Sukupuoli ja huono-osaisten erityisryhmien osallisuus

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta korostaa, että huono-osaisiin ja syrjäytymisvaarassa oleviin ihmisryhmiin tulee kiinnittää erityishuomiota osallisuutta vahvistettaessa. Vaikka asunnottomista, vangeista ja päihteidenkäyttäjistä enemmistö on miehiä, on tärkeää, että naisvähemmistön mahdollisia erityistarpeita ei unohdeta politiikkaa ja palveluita kehitettäessä. Sukupuolen merkitys on voitava tunnustaa ilmiön yhteydessä ja tarvittaessa räätälöidä mies- tai nais erityisiä auttamisjärjestelmiä.

Esimerkiksi vankeinhoito on perinteisesti järjestetty miesvankeja ajatellen (naisvankien osuus kaikista vangeista 7 % vuonna 2008). Vuonna 2007 voimaan tulleen uuden vankeuslain mukaan avovankiloiden vangit oli tarkoitus sijoittaa alueellisesti. Tällöin sekä mies- että naisvangit olisi sijoitettu samoihin miesvaltaisiin avovankiloihin. Naisvankien näkökulmasta tämä olisi tarkoittanut seksuaalisen häirinnän ja väkivallan uhan huomattavaa kasvua. Avovankiloiden alueellistamisen täytäntöönpano kuitenkin keskeytettiin ja naisvankien asemaa pohtimaan asetettiin työryhmä.

Työryhmän mietinnön mukaan naisvankiryhmän erityiset, miesvangeista poikkeavat kuntoutustarpeet sekä muutostukemisen tarve puoltavat naisvankien joidenkin toimintojen keskittämistä valtakunnallisesti. Keskittämällä taattaisiin kuntoutuksen vaikuttavuuden kannalta riittävät ryhmäkoot sekä estettäisiin naisvankien sosiaalinen eriytyminen. Keskitetyt naisvangeille suunnatut osastot ja kuntoutustoiminta parantaisivat myös naisvankien kanssa työskentelevien mahdollisuuksia vahvistaa ja kehittää osaamistaan. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää tärkeänä, että naisvankityöryhmän mietinnön myötä myös naisvankien näkökulmat ja ihmisoikeudet tulevat vankeinhoidossa näkyväksi ja niiden huomioonottamisesta tulee keskeinen käytäntö jatkoa varten.

Päihdehoidon mallit ovat valtaosin alkuaan miesten lähtökohdista kehitettyjä ja hoitokäytännöt toimivat yhä pääosin miesten ehdoilla. Vaikka alkoholin kulutus ja suurkulutus on selvästi yleisempää miehillä ja vaikka miehet kokevat suurimman osan alkoholihaitoista, miehet ovat jääneet ehkäisevän työn sokeaksi pisteeksi. Äärimmäisen harva ehkäisevän työn hanke kohdistuu poikiin, nuoriin miehiin tai keski-ikäisiin miehiin.

Vammaisten naisten osallisuus

Yleinen käsitys vammaisista ihmisistä on edelleen stereotyyppinen ja homogeeninen. Heidät nähdään samanlaisina ilman yksilöiden tai esimerkiksi sukupuolten välisiä eroja. Vammaisen nainen mielletään yleisesti ensisijaisesti vammaiseksi, ja sitten vasta naiseksi. Tutkimusten mukaan ihmiset määrittelevät liikuntavammaisten elämää kyvyttömyyden kautta, eivätkä he osaa kuvitella liikuntavammaista ihmistä osaksi omaa lähipiiriä.

Vammaisten naisten asemasta ja ihmisoikeuksien toteutumisesta Suomessa on hyvin vähän tietoa. Tieto koostuu yksittäisistä suppeahoista tutkimuksista. Vammaisten naisten elinolojen parantaminen ja syrjinnänvastainen työ kuitenkin edellyttävät faktatietoa heidän nykyisestä tilanteestaan. Tällä hetkellä ei ole saatavissa edes perustilastoja vammaisten naisten elinolosuhteista, kuten kouluttautumisesta tai työllistymisestä. Myös päättävien tahojen tulee olla tietoisia vammaisten naisten elinoloista ja mahdollisuudesta elää tavanomaista elämää. Vammaiset naiset ovat oman elämänsä asiantuntijoita, joten heitä on kuultava heitä koskevassa päätöksenteossa.

Vammaiset naiset joutuvat usein moniperusteisen syrjinnän kohteeksi. Syrjintä ilmenee esimerkiksi vammaisten naisten asemassa työmarkkinoilla sekä asenteissa vammaisten naisten äitiyttä kohtaan. Vammaisen nainen ohitetaan itsenäisenä, aktiivisena toimijana, jolloin hän ei pysty toteuttamaan itseään täysivaltaisena yhteiskunnan jäsenenä. Myös henkinen, fyysinen, seksuaalinen ja taloudellinen hyväksikäyttö ovat vammaisten naisten todellisia arjen ongelmia.

Sukupuolittunut köyhyys ja demokratia

Köyhyyden naisistuminen ei ole vain kansainvälinen ilmiö. Suomessa yksinhuoltajien, jotka pääsääntöisesti ovat naisia, toimeentulotukiköyhyys on moninkertainen kahden elättäjän perheeseen verrattuna. Vielä 1990-luvun puolivälissä yksinhuoltajaperheissä asuvista oli pienituloisia vajaa 10 prosenttia, kun vuonna 2006 neljäsosa yksinhuoltajista oli pienituloisia. Yksinhuoltajien taloudellista tilannetta usein vaikeuttaa korostunut työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen vaikeus.

Eläkeikäiset naiset ovat usein taloudellisesti huomattavasti huonommassa tilanteessa kuin vastaavanikäiset miehet. Lisäksi monet vammaiset naiset joutuvat asemaan, jossa he jäävät pysyvästi köyhyysrajan

alapuolelle. Maahanmuuttajanaiset ovat maahanmuuttajamiehiä useammin syrjäytyneitä. Yleisesti maahanmuuttajien tulot ovat kaksi kolmasosaa pienemmät valtaväestöön verrattuna, mutta maahanmuuttajanaisen euron on arvioitu olevan vain 15-20 senttiä. Maahanmuuttajanaisten ansaintamahdollisuudet ovat usein rajalliset. Esimerkiksi thainaisten päätyminen prostituutioon voi johtua myös kotouttamisen epäonnistumisesta ja todellisten ansaintavaihtoehtojen puuttumisesta.

Maahanmuuttajanaiset kantavat usein päävastuun perheen lasten kasvatuksesta. Mikäli suomalaisen yhteiskunnan toimintaan osallistumisen mahdollisuudet jäävät maahanmuuttajanaيسille vieraiksi, eivät he pysty tukemaan lapsiaan täysipainoiseen yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Tällöin on vaarana, että osallisuudesta syrjäytyminen siirtyy sukupolvelta toiselle.

Heidi Hautala
puheenjohtaja

Hannele Varsa
pääsihteeri